

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

DOI 10.31651/2524-2660-2019-4-5-10
ORCID 0000-0003-2461-8342

БОРОВИК Тетяна Михайлівна,

старша викладачка кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Черкаський державний бізнес-коледж
e-mail: boroviktm@ukr.net

ORCID 0000-0002-4370-3086

УСТИЧЕНКО Світлана Володимирівна,

директорка Мовного центру «Lingua Hab»,
Черкаський державний бізнес-коледж
e-mail: swetlana.ust@gmail.com

УДК 374.7

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОСТІ

Узагальнено досвід застосування різних видів освіти в українському освітньому просторі, який спирається на праці вітчизняних та зарубіжних науковців, наведено порівняльну характеристику детермінуючих рис видів освіти.

Обґрунтовано роль неформальної освіти у системі професійного становлення та самовдосконалення особистості.

Досліджено європейський досвід формування концепції «освіта протягом усього життя» та законодавче регулювання освіти дорослих в Україні.

Розглянуто роль провайдерів освітніх послуг в задоволенні потреб в неформальній освіті.

Ключові слова: формальна освіта; неформально освіта; інформальна освіта; освіта впродовж життя; андрагогіка; провайдери освітніх послуг.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації, входження у міжнародний простір на сьогодні є типовими для українського суспільства та вимагають докорінних змін у всіх сферах суспільно-політичного буття країни та побудови нової освітньої парадигми. Кардинальні зміни, що торкнулися освітнього простору: змінюються підходи, вимоги як до суб'єктів освітніх послуг, їх споживачів, так і до формування ринкового середовища, де роботодавці змагаються за конкурентоздатного фахівця, що має необхідні компетентності та компетенції й відповідає системі цінностей організації. Традиційна освіта дещо відстає від темпів суспільного розвитку, зокрема надмірний потік інформації через глобальну мережу Інтернет виступає альтернативою, а подекуди – і конкурентом формальної освіти, та відкриває додаткові можливості для інноваційного навчання, їх швидкої адаптації й застосування. Зазвичай формальну освіту здобуває молодь віком 17–25 років для опанування базових (фундаментальних) знань у тій чи іншій галузі, але для

кар'єрного росту цього недостатньо, оскільки повністю не задовольняється освітня потреба з урахуванням специфіки діяльності роботодавця. Саме в такий момент у фахівця і виникають потреби в набутті нових компетентностей, самовдосконаленні, саморозвитку, задоволення яких відбувається через неформальну освіту.

Актуальність дослідження різних видів освіти зумовлене формуванням нового освітнього середовища, в якому значна перевага надається неформальній освіті, що бере на себе роль створення умов для всебічної реалізації потенціалу особистості впродовж всього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання неформальної освіти як складової концепції «освіта впродовж всього життя» знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як О. Василенко, Н. Горук, В. Давидової, Л. Лук'янової, О. Огієнко, О. Шапочкіної, Л. Сігаєвої, В. Горленко, О. Лазоренко, Н. Павлик та ін., а також у зарубіжних науковців М. Ноулза, К. Кулле-на, П. Ходкінсона, А. Роджерса, П. Джарвіса, Філіпа Х. Кумбса тощо.

Мета статті. Узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду організації неформальної освіти; визначення місця та ролі держави у формуванні інформаційного поля та місії суб'єктів, що надають освітні послуги в сфері неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із перших хто приділив значну увагу неформальній освіті (як прототипу сучасної) був датський священник, філософ Н.Ф.С. Грундтвіг [1], який ініціював створення так званих «народних університетів» – шкіл для дорослих, де можна було здобути освіту в багатьох галузях освіти, яке дало поштовх підвищенню рівня культури населення країни, що стало прик-

ладом наслідування для європейських країн. У 1833 році в науковому обігу з'являється новий термін «андрагогіка», введений німецьким істориком педагогіки Олександром Каппом [1], як розділ теорії навчання, що розкриває специфічні закономірності опанування знань та вмінь дорослим суб'єктом навчальної діяльності, а також особливості керівництва цією діяльністю зі сторони професійного педагога. За майже сторічну історію дослідження цього питання формуються наукові школи, створюються кафедри андрагогіки, підрозділи науково-дослідних інститутів, розробляються дієві механізми практичного застосування набутих знань тощо. Особливістю навчання дорослих є потреба врахування та оцінки ділової активності, що є відправною точкою для прийняття рішення про необхідність та доцільність підвищення рівня професіоналізму працівника. (див. рис. 1).

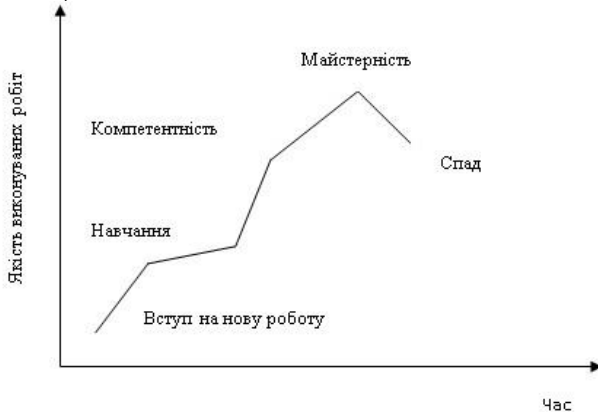

Рис. 1. Етапи ділової активності працівника

У 80-х роках минулого століття американський педагог Малкольм Шепард Ноулз [1], зробив п'ять припущень про особливості навчання дорослих (в межах теорії андрагогіки):

- самооцінка, як здатність оцінювати власні професійні можливості незалежно від суджень оточуючих;
- накопичення життєвого, професійного досвіду, що є потужним ресурсом для навчання;
- назріла необхідність, як прагнення до професійного розвитку та опанування нових знань;
- орієнтація на навчання, що криється в переході від суб'єктно-орієнтованих до проблемно-орієнтованих знань;
- мотивація до навчання, яка разом із здобуттям професійного досвіду стає внутрішньою.

Навчання дорослих (професійний розвиток), з погляду сьогодення, покладається на організацію-роботодавця, що вимагає врахування певних постулатів при розробленні програм навчання, таких як: потреба в

обґрунтуванні (де здобуті знання можуть застосовуватися), їхня практична спрямованість, врахування життєвого і професійного досвіду, та вплив на навчання соціальних, побутових та часових факторів.

На початку XXI століття європейська наукова спільнота прийшла до спільного усвідомлення важливості освіти протягом всього життя на розвиток людського капіталу, та в рамках модернізації європейської політики у сфері освіти в березні 2000 року на Лісабонському саміті Ради Європи було прийнято «Меморандум освіти протягом життя» (A Memorandum of Lifelong Learning). У Меморандумі зазначено, що безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості. Визначення безперервної освіти включає: отримання ступенів та дипломів у вільний час; професійні курси, в тому числі з метою підвищення кваліфікації персоналу; освіта для дорослих; друга освіта [2].

Прийняття Меморандуму дало поштовх до розробки концепції «освіта протягом усього життя», що стало актуальним і для України: розпочинаються наукові дослідження, формування понятійно-категорійного апарату, визначено нові напрями державної політики у галузі освіти. Зокрема з прийняттям Закону України «Про освіту», статтями 8 і 18 якого регламентовано право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти [3], задано новий вектор розвитку освітнього середовища, що має відповідати викликам сьогодення. Даний закон визначає наступні види освіти:

- формальна – здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою;
- неформальна – здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій;
- інформальна – самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

У професійній діяльності види освіти поєднуються, так, на думку С. Клімова, неформальна освіта посідає проміжну по-

зицію між плюсами формальної та інформальної освіти й на відміну від останньої є усвідомленою, певною мірою організованою й керованою (рис. 2).

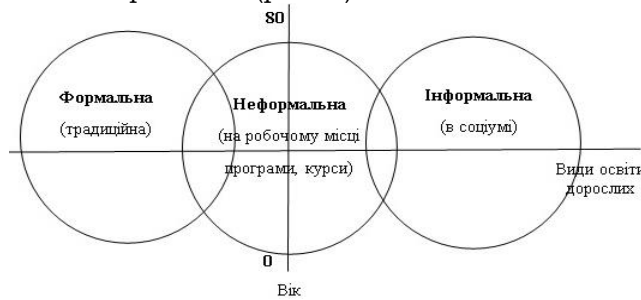

Рис. 2. Поєднання видів освіти в структурі освіти впродовж життя [4].

Наведемо порівняльний аналіз детермінуючих рис різних видів освіти в таблиці 1.

Порівняльний аналіз детермінуючих рис видів освіти
(складено за [3; 5])

Складові аналізу	Формальна освіта	Неформальна освіта	Інформальна освіта
Суб'єкт навчання	державні навчальні заклади або такі, що визнані державою	відбувається поза національною системою освіти	самоорганізоване здобуття особою компетентностей
Підпорядкування суб'єкта навчання	керуються державою	керуються актуальними потребами ринку	керуються внутрішніми потребами і мотивами
Часові межі досягнення результату	довгострокова	переважно короткострокова	на власний розсуд
Форма навчання	безперервна, регламентована	протікає в будь-якому зручному режимі того, хто навчається	
Контроль	централізована	децентралізована	не підлягає контролю
Представлення результату	зовнішнє оцінювання результатів	спирається на самооцінку	
Форма опанування знань	групова	індивідуальна або в малокількісній групі	індивідуальна

Головною ознакою, яка відрізняє неформальну, інформальну освіту від формальної, є добровільність та зацікавленість предметом, що вивчають або вдосконалюють упродовж життя людини [6]. У наукових дослідженнях термін «неформальної освіти» ввібрав та узагальнив в собі вітчизняний та світовий досвід. Наведемо в таблиці 2 категорійно-понятійний апарат терміну «неформальна освіта», опираючись на науково-методологічні та прикладні дослідження.

Радикальні перетворення в системі освіти, прийняття низки законодавчих та нормативно-правових актів дали поштовх до формування освітнього середовища у відповідності зі світовими вимогами та через неформальну освіту відкриває додаткові можливості до навчання, які є менш формалізованими та більш інноваційними.

Виділимо об'єктивні причини здобуття неформальної освіти:

– швидкі темпи розвитку ІТ-технологій сприяють появі нових професій, що вима-

гають розкриття творчого потенціалу особистості;
– зміна стратегії успіху у суспільстві (знання випускників навчальних закладів старіють до того, як вони закінчать навчання, що знижує мотивацію до здобуття формальної освіти);
– невідповідність вимог ринку праці до професійного рівня фахівців, що породжує гостру конкурентну боротьбу за робочі місця;
– формальна освіта не сприймається як інструмент побудови кар'єри, а є засобом реалізації творчого потенціалу особистості;
– через неформальну освіту здійснюється формування активної життєвої позиції фахівця; формування стратегічних життєвих цілей; здобуття, удосконалення професійних компетентностей; усвідомлення мотивів до навчання упродовж життя; вирішення професійних, соціальних, життєвих проблем тощо.

Таблиця 1.

Таблиця 2.

Категорійно-понятійний апарат терміну «неформальна освіта»

Джерело	Трактування терміну
Меморандум безперервного навчання Європейського Союзу [2]	Така, що зазвичай не супроводжується видачею документа, відбувається в навчальних закладах або громадських організаціях, а також під час індивідуальних занять з репетитором або тренером
Глосарій Інституту статистики ЮНЕСКО [8]	Будь-яка організована поза формальним освітнім сектором навчальна діяльність, яка доповнює формальну освіту та забезпечує засвоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни
Національний інститут стратегічних досліджень України [7]	Професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих, у лекторіях товариства «Знання», по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання
Ф.Х. Кумбус	Будь-яка організована освітня діяльність поза існуючою традиційною (формальною) системою, що призначена для різних груп населення й має певні цілі навчання
Н. Павлик [8]	Форма й процес особистісного, соціального та професійного становлення суб'єкта навчання, засновані на принципах добровільності, демократичності, опори на інтереси та потреби особистості
Л. Сігаєва [9]	Сумісне, групове навчання в формах курсів; гуртків за інтересами; громадських об'єднань
В. Давидова [10]	Система децентралізованого навчання дорослих, яке проводиться на добровільній основі різними недержавними організаціями та безпосередньо самими учасниками навчання і націлена на розвиток демократичного суспільства шляхом неперервного навчання кожної особистості
А. Гончарук [11]	Організована, структурована та цілеспрямована навчальна діяльність, що здійснюється за межами закладів формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних, у тому числі вікових (від раннього дитячого й аж до похилого віку), груп населення, що, проте, не надає легалізованого диплома
О. Лазоренко [12]	Навчальний процес, який переважно відбувається поза навчальними закладами, у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти, яка не приводить до присвоєння певної кваліфікації, але має визначені часові обмеження та є структурованою щодо використання ресурсів

На систему неформальної освіти через застосування різноманітних форм і методів покладаються завдання:

- компенсація недоотриманих (з об'єктивних та суб'єктивних причин) знань, незалежно від рівня освіти, віку тощо;
- адаптація до змін в суспільно-економічному просторі;
- розвиток творчого та професійного потенціалу;

Найбільш поширеними традиційними формами неформальної освіти є курси, тренінги, семінари-тренінги, майстер-класи, воркшопи, вебінари, кейс-практикуми тощо. Відповідь на запитання «Де і чому вчитись?» можна знайти в каталозі з освіти України – Education.ua, який входить до групи супутникових проєктів сайту Work.ua — найбільшого в Україні сайту пошуку роботи і співробітників. На українському ринку послуг функціонує розгалужена мережа провайдерів, метою яких є сприяння інформованості населення щодо освітніх програм, які реалізуються в Україні. Зокрема, онлайн-платформа неформальної освіти в Україні «Learn Lifelong» (Навчайся впродовж життя), що реалізується за підтримки Представництва DVV

International в Україні, Міжнародного Центра Неформальної Освіти та Української Асоціації освіти дорослих функціонує для українців, які бажають отримувати нові знання та навички. Послуги з неформальної освіти можна отримати через безкоштовні онлайн сервіси для навчання: Prometheus, EdEra, Coursera, ВУМ (Відкритий Університет Майдану), Duolingo, TED (Technology, Entertainment, Design) тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження доведено, що неформальну освіту в жодному випадку не можна розглядати як альтернативу формальній освіті, вона є її доповненням, продовженням діючих освітніх формальних систем та направлена на задоволення потреб людини у саморозвитку, самовдосконаленні, самореалізації особистісного та професійного потенціалу. Введення в обіг поняття «неформальна освіта» стало одним із принципів державної політики у сфері освіти та розширило вікові кордони в забезпеченні права на освіту. Все більшої популярності набуває форма задоволення потреб у неформальній освіті через провайдерів освітніх послуг, які спрощують пошук та розширюють напрями самовдосконалення та професійного росту особистості.

Перспективи подальших досліджень лежать у площині аналізу законодавства у сфері освіти дорослих, яке вимагає суттєвого удосконалення та врегулювання питань її інтеграції в загальну освітню систему країни, а також встановлення взаємозв'язку «освітня послуга-задоволеність споживача».

Список бібліографічних посилань

1. Андрогогіка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Андрогогіка> (дата звернення 01.10.2019).
2. A Memorandum of Lifelong Learning. URL: https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (дата звернення 10.10.2019).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 15.10.2019).
4. Лук'янова А. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/unformal_OD.PDF (дата звернення 15.10.2019).
5. Плинокос Д.Д., Коваленко М.О. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/4042/1/6.pdf> (дата звернення 25.10.2019).
6. Мелешко І.В. Сутнісно-змістова характеристика поняття «неформальна освіта дорослих» в українському та зарубіжному науково-освітньому дискурсі. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_33 (дата звернення 25.10.2019).
7. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/252/> (дата звернення 25.10.2019).
8. Павлик Н. П. Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів: [монографія]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 350 с.
9. Сігаєва Л.Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина ХХст. – початок ХХІ ст.): [монографія]. Київ: ЕКМО, 2010. 394 с.
10. Давидова В.Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. 211 с.
11. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*. 2012. № 54. С. 31–36.
12. Лазаренко, О.О., Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми пожиттєвого навчання: європейський приклад для України. *Філософія освіти*. 2011 № 1–2(10). С. 255–265.

References

1. Andragogy. Retrieved 01/10/2019, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Andragogy>.
2. A Memorandum of Lifelong Learning. Retrieved 10/10/2019, from https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.
3. On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 № 2145 – VIII. Retrieved 15/10/2019, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Lukyanova, L. Non-formal adult education as an integral part of lifelong learning. Retrieved 15/10/2019, from http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/unformal_OD.PDF.
5. Plinokos, D.D., Kovalenko, M.O. Non-formal education: theoretical aspects and scientific approaches Retrieved 25/10/2019, from <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/4042/1/6.pdf>.
6. Meleshko, I.V. (2016). Substantive and substantive characterization of the concept of "non-formal adult education" in Ukrainian and foreign scientific and educational discourse. Retrieved 25/10/2019, from http://irbis-nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_33.
7. Education for life: world experience and Ukrainian practice. Analytical note. Retrieved 25/10/2019, from <http://old2.niss.gov.ua/articles/252/>.
8. Pavlik, N.P. (2018), Theory and practice of organizing non-formal education of future social educators: [monograph]. Zhytomyr: Publisher of I. Franko ZhSU. 350 p.
9. Sigaeva, L.E. (2010). Development of adult education in Ukraine (second half of XX century. Beginning of XXI century: [monograph]. Kyiv: ESMO. 394 p.).
10. Davidova, V.D. (2008). Informal Adult Education in Swedish Educational Circuits. *PhD Dissertation in Pedagogy*. Kyiv: Taras Shevchenko National University. 211p.
11. Goncharuk, A. (2012). Non-formal adult education in EU countries. *Pedagogical Sciences*. 54, 31–36.
12. Lazarenko, O.O. (2011). The Adult Education Philosophy in the Context of the Practical Lifelong Learning Paradigm: A European Example for Ukraine. *The philosophy of education*. 1–2 (10). 255–265.

BOROVYK Tatiana,

Senior Lecturer of Economics, Entrepreneurship and Marketing Department,
Cherkasy State Business College

USTYCHENKO Svitlana,

Head of the Language Center "Lingua Hub",
Cherkasy State Business College

NON-FORMAL EDUCATION AS A COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PARADIGM OF MODERNITY

Summary. Introduction. The importance of studying different types of education is due to the formation of a new educational environment, in which a significant role is given to non-formal education, that provides conditions for realization of the full potential of an individual throughout life. Modern Ukrainian education is undergoing dramatic changes both in restructuring of the educational paradigm and in search for its new forms and methods. The concept of "lifelong learning" is being formed, the provisions of which are fixed at the legislative level. The analysis of Ukrainian and international experience shows that "non-formal education" as a separate vector of development is a logical continuation of formal education and a motivated component of adult education. M.Sh. Knowles, who researched the issue of andragogy, made five assumptions about adult learning, in particular, self-esteem, life experience, professional experience, need for learning and motivation. The authors of this study come to the conclusion that when planning adult learning and teach-

ing the key point is to take into account and estimate the professional activity of an employee for making a decision about necessity and expediency of increasing their level of professionalism. On the basis of the analysis of labour market requirements for a modern specialist, the authors generalize types of education, distinguish their features and determine the place of non-formal education. The article summarizes Ukrainian and world experience and justifies the expediency of non-formal forms of education, their role in professional growth and formation of a competitive specialist demanded in the labour market. The article provides a comparative analysis of the determinant traits of different types of education, and identifies the main feature that differentiates non-formal and informal education from formal education, that is the voluntariness and interest in a subject that is being studied or improved during a person's life. Relying on the scientific researches of V. Davydova, L. Lukyanova, O. Ogienko, L. Sigaeva, O. Lazorenko, N. Pavlyk, Philip H. Coombs and current doc-

uments of the international community of adult education, the authors develop categorical-conceptual framework of the term "non-formal education", which reveals its essence and defines further directions of development. The paper identifies the objective conditions that determine the need for non-formal education, such as the rapid pace of IT-technologies development in society, success strategy changing, requirements of the labour market for professionals, formation of active life position, awareness of motives for lifelong learning, solving professional, social, life problems.

Non-formal education is provided in various forms: vocational courses, trainings, workshops, seminars, webinars, etc. The network of providers existing in the Ukrainian service market promote public awareness of educational programs offered in Ukraine, in particular, the online platform of non-formal education in Ukraine "Learn Lifelong" (Learn throughout life), education directory in Ukraine – Education.ua, free online services for training: Prometheus, EdEra, Coursera, VUM (Open University of Maidan), Duolingo, TED (Technology, Entertainment, Design) and more.

The purpose of the article is to summarize Ukrainian and international experience in organizing non-formal education; determine the place and role of the state in formation of information field and the mission of educational service providers in the field of non-formal education.

The methods of analysis, comparison, explication, abstraction are used in the study.

Results. The results of the study demonstrate that non-formal education cannot be considered as an alterna-

tive to formal education, it is its complement, continuation of the existing formal education systems and is aimed at meeting a person's needs for self-development, self-improvement, self-realization of personal and professional potential. The introduction of the concept of "non-formal education" has become one of the principles of government education policy and has expanded the age boundaries securing the right to education. A growing demand for non-formal education is becoming increasingly popular through providers of educational services that simplify the search and expand areas of self-improvement.

Originality. The authors summarize the experience of using various types of education in the Ukrainian educational space, describe the role of non-formal education in professional formation and self-improvement of an individual, the legal regulation of adult education in Ukraine, and consider the role of educational service providers in meeting the needs for non-formal education.

Conclusions: The further research prospects include the analysis of adult education legislation, which requires substantial improvement and integration into the country's general system of education; establishing the relationship between educational service and consumer satisfaction.

Keywords: formal education; non-formal education; informal education; lifelong learning; andragogy; educational service providers.

Одержано редакцією 07.11.2019
Принято до публікації 28.11.2019